

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه:	شاکر، محمد کاظم، ۱۳۴۲
عنوان و نام پدیدآور:	قرآن و مستشرقان / محمد کاظم شاکر
مشخصات نشر:	قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ، ۱۳۹۹
مرجع تولید:	دانشگاه مجازی المصطفیٰ ﷺ
مشخصات ظاهری:	ص ۵۸۴
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۷۵۶-۱
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا
یادداشت:	کتابنامه: ص ۵۷۱
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۴۰۰؛ چاپ سوم: ۱۴۰۱.
موضوع:	قرآن -- تحقیق
موضوع:	Quran -- Research
موضوع:	قرآن -- دفاعیه‌ها و ردیه‌ها
موضوع:	Quran -- Apologetic works
موضوع:	خاورشناسان -- دیدگاه درباره قرآن
موضوع:	Middle East specialists -- Views on the Qur'an
شناسه افزوده:	جامعه المصطفیٰ ﷺ العالمية، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ
شناسه افزوده:	Almustafa International University Almustafa International Translation and Publication center
رده‌بندی کنگره:	BP۶۲/۳
رده‌بندی دیوبندی:	۲۹۷/۱۵
شماره کتابشناسی ملی:	۷۳۰۶۷۵۴
این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است	

BA0452

قرآن و مستشرقان

مؤلف: محمد کاظم شاکر

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفیٰ ﷺ

مراکز پخش

- ◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸
 تلفن: ۳۷۸۳۶۱۳۴ ۲۵ ۹۸+
 تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۳۷۸۳۹۳۰۵ ۲۵ ۹۸+
 تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ ۲۵ ۹۸+
- ◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه

✉ pub_almustafa 🏠 pub-almustafa.ir ✉ miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مصطفیٰ نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

قرآن و مستشرقان

محمد كاظم شاکر

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی و پژوهشی، درگرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست

- مقدمه ۱۷
- درس اول: کلیات ۲۳
- استشراق و مستشرقان ۲۴
- هدف از درس قرآن و مستشرقان ۲۵
- سرفصل و موضوعات اصلی ۲۵
- معرفی چند اثر درباره «خاورشناسی» و «قرآن و خاورشناسان» ۲۷
۱. فرهنگ کامل خاورشناسان ۲۷
۲. نقد آثار خاورشناسان؛ شامل زندگی نامه علمی و نقد آثار بیست تن از خاورشناسان نامدار ۲۸
۳. شرق شناسی اثر ادوارد سعید ۲۹
۴. شرق شناسی، جهانی شدن و پست مدرنیسم، اثر برایان ترنر ۳۰
۵. شرق شناسی، اثر ضیاءالدین سردار ۳۱
۶. شرق شناسی و پیشینه فکری برخورد تمدن‌ها، از محمود حمدی زقزوق ۳۳
۷. کتاب شناسی مطالعات قرآنی در زبان‌های اروپایی ۳۴
۸. بولتن مرجع ۶، گزیده مقالات و متون درباره مطالعات قرآنی در غرب ۳۵
۹. دایرةالمعارف قرآن لایدن (EQ) ۳۷
۱۰. مجله «قرآن پژوهی خاورشناسان» ۳۹
۱۱. راهنمای قرآن کمبریج ۴۰
۱۲. شرق شناسی و اسلام شناسی غربیان؛ تاریخچه، اهداف، مکاتب و گستره فعالیت مستشرقان ۴۲
۱۳. مستشرقان و قرآن؛ نقد و بررسی آراء مستشرقان درباره قرآن ۴۲

۴۲. رویکرد خاورشناسان به قرآن _____
۴۴. معرفی چند اثر به زبان عربی _____
۴۹. درس دوم: قلمرو استشراق _____
۵۱. سه گفتمان از شرق شناسی _____
۵۱. ۱. مفهوم سنتی شرق شناسی _____
۵۳. ۲. مفهوم آکادمیک شرق شناسی _____
۵۴. ۳. مفهوم ایدئولوژیک شرق شناسی _____
۵۵. مراد از شرق شناسی در کتاب پیش رو _____
۵۶. دو نمونه از حوزه های پژوهشی خاورشناسان _____
۵۷. ۱. شیعه شناسی و خاورشناسان _____
۶۳. ۲. ایران شناسی و خاورشناسان _____
۷۱. درس سوم: ارتباط استشراق با اسلام و قرآن کریم _____
۷۲. عوامل و محرک های مطالعات اسلامی در غرب _____
۷۳. ۱. رقیب بودن اسلام برای ادیان یهودیت و مسیحیت _____
۷۶. ۲. درون مایه های مشترک قرآن و کتاب مقدس _____
۷۷. ۳. حضور مسلمانان در اروپا از نخستین سده اسلامی _____
۷۹. ۴. وقوع جنگ های صلیبی بین مسیحیان و مسلمانان _____
۸۰. ۵. حضور استعمارگران غربی در کشورهای اسلامی _____
۸۰. ۶. پیروزی انقلاب اسلامی ایران در عصر انفجار اطلاعات _____
۸۱. ۷. وقوع حادثه یازده سپتامبر و رشد اسلام هراسی در غرب _____
۸۵. درس چهارم: سیر و جریان شناسی خاورشناسی مرتبط با اسلام پژوهی _____
۸۶. دیدگاه های اصلی درباره مستشرقان _____
۸۸. مروری بر دیدگاه اول و عوامل شکل گیری آن _____
۹۴. شرق شناسی پیش از مدرنیته _____

- ۹۴ شرق شناسی در دوران مدرن _____
- ۱۰۰ سه جریان تاریخی از مطالعات غربی درباره اسلام _____
- ۱۰۵ درس پنجم: مطالعات غربی درباره اسلام و قرآن کریم (دوره اول) _____
- ۱۰۶ قرون وسطا _____
- ۱۰۷ ۱. رابطه اسلام با غرب در قرون وسطا _____
- ۱۱۰ ۲. رفتار غرب با پیامبر اسلام ﷺ در قرون وسطا _____
- ۱۱۴ ۳. رفتار غرب با قرآن در قرون وسطا _____
- ۱۲۳ درس ششم: مطالعات غربی درباره اسلام و قرآن کریم (دوره دوم) _____
- ۱۲۷ جریان قرون وسطایی در عصر نوزایی _____
- ۱۲۹ مطالعات تجدید نظر کنندگان درباره اسلام _____
- ۱۳۲ جریان استعماری در خاورشناسی _____
- ۱۳۳ کارکرد مسیحیت علیه اسلام در دوران استعمار _____
- ۱۳۶ خاورشناسان و انتقال میراث فرهنگی مسلمانان به اروپا _____
- ۱۴۳ درس هفتم: مطالعات غربی درباره اسلام و قرآن کریم (دوره سوم) _____
- ۱۴۶ ویژگی های مهم اسلام پژوهی در غرب معاصر _____
- ۱۴۷ ۱. استقلال دانشگاه های غربی از کلیسا و دولت _____
- ۱۴۸ ۲. تبدیل شدن مطالعات اسلامی به رشته آکادمیک و دانشگاهی _____
- ۱۵۰ ۳. حضور استادان و دانشجویان مسلمان در دانشگاه های غربی _____
- ۱۵۱ ۴. انعکاس جهانی دیدگاه ها و امکان نقد و بررسی زودهنگام آنها _____
- ۱۵۲ ۵. رقابت علمی بین استادان در چاپ مقالات علمی _____
- ۱۵۲ ۶. استفاده مستقیم از منابع اسلامی _____
- ۱۵۷ درس هشتم: روشمندی مطالعات اسلامی در غرب در دوره سوم _____
- ۱۵۹ روشمند بودن، و نه لزوماً صحیح بودن _____
- ۱۶۱ نگاهی به مهم ترین فعالیت های قرآن پژوهان غربی در دوره معاصر _____
- ۱۶۲ ۱. پژوهش های قرآنی نیمه دوم سده نوزدهم _____

۱۶۶. پژوهش‌های قرآنی نیمه نخست قرن بیستم
۱۷۲. پژوهش‌های قرآنی نیمه دوم قرن بیستم
۱۷۵. چالش‌های مهم
۱۷۶. چشم‌انداز پژوهش‌های قرآنی آینده
۱۸۱. درس نهم: رویکرد تاریخی در اسلام‌پژوهی غربی‌ها
۱۸۲. رویکرد تاریخی در اسلام‌شناسی غربیان در دوره معاصر
۱۸۳. رویکرد تاریخی به پیامبر اسلام ﷺ
۱۸۴. رویکرد تاریخی به قرآن
۱۸۷. رویکرد تاریخی به حدیث
۱۸۷. رویکرد تاریخی به معارف قرآنی و حدیثی
۱۸۹. پدیدارشناسی در مطالعات غربی
۱۹۱. مطالعات قرآنی خاورشناسان از نوع معرفت درجه دوم
۱۹۳. منابع معتبر در بررسی‌های اسلامی غربیان
۱۹۷. درس دهم: دیدگاه مستشرقان سنت‌گرا در موضوع اعتبار قرآن و حدیث
۱۹۹. دیدگاه‌های سنت‌گرایان در مورد قرآن و حدیث
۲۰۰. دیدگاه سنت‌گرایان درباره قرآن
۲۰۲. دیدگاه سنت‌گرایان در مورد اعتبار حدیث و سیره
۲۰۴. مهم‌ترین خاورشناسان سنت‌گرا
۲۰۴. ۱. تئودور نولدکه (۱۸۳۶-۱۹۳۰)
۲۰۵. ۲. نبیه عبود (۱۸۹۷-۱۹۸۱)
۲۰۶. ۳. آنه ماری شیمل (۱۹۲۲-۲۰۰۳)
۲۰۷. ۴. ویلیام موننگمیری وات (۱۹۰۹-۲۰۰۶)
۲۰۸. ۵. فؤاد سزگین (متولد ۱۹۲۴م)
۲۱۳. درس یازدهم: دیدگاه مستشرقان تجدیدنظرطلب
۲۱۵. گروه نخست از تجدیدنظرطلبان

۱. دیدگاه گلدزیهر در مورد حدیث و اعتبار آن ۲۱۵
۲. دیدگاه شاخست درباره حدیث و اعتبار آن ۲۱۷
۳. موافقان نظریه گلدزیهر و شاخست ۲۱۸
- ادله گلدزیهر و شاخست در اعتبار نداشتن احادیث اسلامی ۲۱۸
- الف) طولانی بودن دوره نقل شفاهی ۲۱۸
- ب) عدم توافق در گزارش های حدیثی ۲۲۲
- گروه دوم از تجدیدنظرطلبان ۲۲۴
- درس دوازدهم: دیدگاه مستشرقان اعتدال‌گرا ۲۲۷
- دوره سوم: رویکرد انتقادی به دوره پیشین ۲۲۸
۱. برخی دیدگاه‌های خوتیرینیل درباره حدیث اسلامی ۲۳۰
۲. برخی دیدگاه‌های جان برتن در مورد حدیث ۲۳۱
۳. برخی دیدگاه‌های یوزف فان‌اس ۲۳۲
۴. برخی دیدگاه‌های هارالد موتسکی در مورد حدیث ۲۳۳
- روش تحلیل اسنادی - متنی ۲۳۶
- درس سیزدهم: اثبات انتساب قرآن کریم به دوره صدر اسلام (۱) ۲۳۹
- شیوه‌های اثبات استناد قرآن به زمان پیامبر ﷺ و صحابه ۲۴۲
- مثال واقعی از میزان واقعی بودن تورات فعلی ۲۴۴
- درس چهاردهم: اثبات انتساب قرآن کریم به دوره صدر اسلام (۲) ۲۵۳
- کشف تاریخ قرآن از طریق محتوای متن ۲۵۴
- گواهی یا عدم گواهی متن قرآن بر زمان پیدایش یا تدوین قرآن ۲۵۶
- درس پانزدهم: اثبات انتساب قرآن کریم به دوره صدر اسلام (۳) ۲۶۷
- دیدگاه غربی‌ها در موضوع روایات جمع قرآن ۲۶۷
- اثبات اعتبار قرآن با روایات سلب اعتبارشده! ۲۶۹
- روایات جمع قرآن؛ معتبر یا نامعتبر؟ ۲۷۰
- دیدگاه مسلمانان درباره روایات جمع قرآن ۲۷۱

- ۲۷۳ دیدگاه‌های خاورشناسان درباره جمع و تدوین قرآن
- ۲۷۳ دیدگاه اول: دیدگاه تئودور نولدکه
- ۲۷۳ دیدگاه دوم: دیدگاه فردریش شوالی
- ۲۷۴ ادله شوالی مبنی بر جعل روایات جمع قرآن در عهد ابوبکر
- ۲۷۷ انگیزه جعل روایات جمع قرآن در زمان ابوبکر
- ۲۸۳ درس شانزدهم: دیدگاه مستشرقان در موضوع تدوین قرآن کریم
- ۲۸۳ بررسی فرضیه‌های کازانوا و مینگانا
- ۲۸۵ دیدگاه سوم؛ دیدگاه کازانوا و مینگانا
- ۲۹۱ نقدی بر دیدگاه آلفونس مینگانا درباره جمع و تدوین قرآن و مصحف رسمی
- ۲۹۷ درس هفدهم: بررسی دیدگاه ابن اسحاق کندی
- ۲۹۹ کندی و رساله‌اش در دفاع از مسیحیت
- ۳۰۲ نقد مطالب کندی درباره رسمیت یافتن مصحف در زمان حجّاج
- ۳۱۱ درس هجدهم: بررسی دیدگاه جان ونزبرو در حوزه تاریخ رسمیت یافتن متن قرآن
- ۳۱۲ جان ونزبرو، آثار و دیدگاه‌هایش
- ۳۲۰ ۱. دیدگاه‌های ونزبرو در مورد قرآن
- ۳۲۱ ۲. ارکان نظریه ونزبرو و نقد آنها
- ۳۲۲ الف) فقدان مخطوطات قرآنی مربوط به صدر اسلام
- ۳۲۲ ب) عدم اعتبار روایات اسلامی در گزارش از تاریخ قرآن
- ۳۲۴ ج) سبک رجوعی قرآن
- ۳۲۶ د) اختلاف در سبک متن قرآن و لزوم تعدد منابع
- ۳۲۸ ه) تاریخ تثبیت نهایی متن قرآن
- ۳۳۵ درس نوزدهم: بررسی دیدگاه جان برتن در تاریخ تدوین قرآن و روایات جمع آن
- ۳۳۸ جان برتن و آثارش
- ۳۳۹ دیدگاه جان برتن در مورد روایات جمع قرآن در زمان خلفا
- ۳۴۰ تحلیل پدیدارشناسانه برتن از چگونگی جعل روایات جمع قرآن در زمان ابوبکر و عثمان

- مثالی در تأیید امکان صحّت فرضیه برّتن _____ ۳۴۶
- دیدگاه برّتن در مورد جمع و تدوین قرآن در زمان پیامبر اسلام ﷺ _____ ۳۴۶
- درس بیستم: بررسی دیدگاه هارالد موتسکی درباره روایات جمع قرآن (۱) _____ ۳۵۱
- روشی نو در بررسی اخبار و احادیث اسلامی _____ ۳۵۴
- روایات جمع قرآن در پرتو پیشرفت‌های جدید روش شناختی _____ ۳۵۵
- درس بیست و یکم: بررسی دیدگاه هارالد موتسکی درباره روایات جمع قرآن (۲) _____ ۳۶۳
- تاریخ‌گذاری بدون اسناد روایات جمع قرآن _____ ۳۶۵
- گزارش جمع قرآن توسط ابوبکر در منابع حدیثی مسلمانان _____ ۳۶۶
- گزارش جمع ابوبکر در صحیح بخاری _____ ۳۶۶
- گزارش جمع ابوبکر در مسند احمد بن حنبل _____ ۳۶۷
- گزارش جمع ابوبکر در مسند طیالسی _____ ۳۶۸
- گزارش جمع ابوبکر در سه منبع دیگر _____ ۳۷۰
- گزارش جمع قرآن توسط عثمان در منابع حدیثی مسلمانان _____ ۳۷۱
- درس بیست و دوم: بررسی دیدگاه هارالد موتسکی درباره روایات جمع قرآن (۳) _____ ۳۷۷
- تاریخ‌گذاری بر پایه اسناد و متن _____ ۳۷۹
- روش تحلیلی اسنادی یک روایت _____ ۳۸۰
- بررسی اسنادی روایت جمع ابوبکر _____ ۳۸۰
۱. وضعیت آسانید در مرحله اول _____ ۳۸۱
۲. وضعیت آسانید در مرحله دوم _____ ۳۸۳
- تحلیل نقش ابن شهاب زُهری در روایت جمع ابوبکر _____ ۳۸۴
- احتمال اول: واقعی بودن جریان نقل _____ ۳۸۴
- احتمال دوم: جعلی بودن نام ابن شهاب زهری _____ ۳۸۵
- اشکال موتسکی به طرف داران احتمال دوم _____ ۳۸۵
- بررسی اسنادی روایت جمع عثمان _____ ۳۸۷
- جایگاه ابن شهاب در هر دو روایت جمع ابوبکر و جمع عثمان _____ ۳۸۷

- ۳۹۵ _____ درس بیست و سوم: غفلت مستشرقان از تواتر قرآن کریم
- ۳۹۷ _____ جایگاه تواتر در استنادات تاریخی
- ۳۹۷ _____ تواتر قرآن
- ۳۹۸ _____ تواتر قرآن و اختلاف قرائات
- ۳۹۹ _____ عدم اختصاص دلیل تواتر به مسلمانان
- ۴۰۷ _____ درس بیست و چهارم: وحی قرآن کریم از دیدگاه مستشرقان (۱)
- ۴۰۹ _____ دیدگاه غربیان در مورد وحی قرآنی در قرون وسطا
- ۴۱۰ _____ دیدگاه غربیان در مورد وحی قرآنی پس از عصر روشنگری
- ۴۱۲ _____ نگاهی اجمالی به دیدگاه‌های مختلف در مورد وحی کتب مقدس
- ۴۱۷ _____ درس بیست و پنجم: وحی قرآن کریم از دیدگاه مستشرقان (۲)
- ۴۱۸ _____ نظریه املائی الفاظ و القای معانی
- ۴۲۹ _____ درس بیست و ششم: وحی قرآن کریم از دیدگاه مستشرقان (۳)
- ۴۳۰ _____ دیدگاه دوم در مورد وحی کتب مقدس: وحی معانی بدون الفاظ
- ۴۳۱ _____ مسیحیان و وحی گزاره‌ای
- ۴۳۴ _____ دیدگاه سوم در مورد وحی کتب مقدس: تجربه دینی دانستن وحی
- ۴۴۳ _____ درس بیست و هفتم: وحی قرآن کریم از دیدگاه مستشرقان (۴)
- ۴۴۴ _____ دیدگاه‌های مونته‌گمری وات در باب وحی
- ۴۴۵ _____ ۱. ابتکار عمل خداوند در وحی
- ۴۴۷ _____ ۲. وحی، به مثابه فعل خداوند در تاریخ بشر
- ۴۴۹ _____ ۳. اطمینان پیامبر به الهی بودن دریافت‌های وحیانی
- ۴۵۰ _____ ۴. عنصر بشری در وحی
- ۴۵۱ _____ ۵. نقش «تخیل خلاق» پیامبران در شکل‌دهی وحی
- ۴۵۳ _____ ۶. خطاپذیر بودن گزاره‌های وحیانی
- ۴۵۵ _____ تحلیل و نقد اندیشه‌های وات در باب وحی

۴۵۵. تأثیر الهیات مسیحی در نظریه وات از وحی _____
۴۵۶. تأثیر دیدگاه‌های روان‌شناختی و رویکردهای فلسفی در نظریه وات _____
۴۶۵. درس بیست و هشتم: مصادر قرآن کریم از منظر مستشرقان (۱) _____
۴۶۵. سیر تحول _____
۴۶۷. سیر نگارش‌ها در غرب در مورد مصادر قرآن _____
۴۷۳. تجزیه و تحلیل آرای خاورشناسان درباره مصادر قرآن _____
۴۷۹. درس بیست و نهم: مصادر قرآن کریم از منظر مستشرقان (۲) _____
۴۷۹. بررسی موردی: ادعای اقتباس از کتاب مقدس _____
۴۸۰. نگاهی اجمالی به داستان هامان در قرآن و کتاب مقدس _____
۴۸۲. بیان مسئله و فرضیات این پژوهش _____
۴۸۳. سخن مدعیان اشتباه تاریخی در قرآن _____
۴۸۶. شواهد تاریخی نبودن هامان در داستان کتاب استر _____
۴۹۱. تاریخی بودن هامان در داستان موسی و فرعون در قرآن _____
۴۹۹. درس سی‌ام: بررسی دیدگاه مستشرقان در موضوع ساختار سور قرآن کریم (۱) _____
۵۰۲. تقسیم سوره مائده به یازده بخش _____
۵۰۳. مبنای تقسیم بخش‌ها _____
۵۱۰. ملاک‌های آغاز و پایان بخش‌های یازده‌گانه در سوره مائده _____
۵۱۰. آغاز و پایان بخش یک (آیات ۱- ۹) _____
۵۱۲. آغاز و پایان بخش دو (آیات ۱۱- ۱۹) _____
۵۱۲. آغاز و پایان بخش سه (آیات ۲۰- ۲۶) _____
۵۱۲. آغاز و پایان بخش چهار (آیات ۲۷- ۳۲) _____
۵۱۳. آغاز و پایان بخش پنج (آیات ۳۳- ۴۰) _____
۵۱۴. آغاز و پایان بخش شش (آیات ۴۱- ۵۰) _____
۵۱۴. آغاز و پایان بخش هفت (آیات ۵۱- ۵۸) _____

- آغاز و پایان بخش هشت (آیات ۵۹ - ۶۸) ۵۱۵
- آغاز و پایان بخش نه (آیات ۶۹ - ۸۵) ۵۱۶
- آغاز و پایان بخش ده (آیات ۸۷ - ۱۰۸) ۵۱۶
- آغاز و پایان بخش یازده (آیات ۱۰۹ - ۱۲۰) ۵۱۷
- درس سی و یکم: بررسی دیدگاه مستشرقان در موضوع ساختار سور قرآن کریم (۲) ۵۲۱
- ارتباط میان بخش‌های متوالی ۵۲۳
- ارتباط بخش اول با آیه دهم و بخش دوم ۵۲۵
- ارتباط بخش‌های دوم و سوم ۵۲۷
- ارتباط بخش‌های سوم و چهارم ۵۲۸
- ارتباط بخش‌های چهارم و پنجم ۵۲۹
- ارتباط بخش‌های پنجم و ششم ۵۳۱
- ارتباط بخش‌های شش و هفت و هشت ۵۳۳
- ارتباط بخش‌های هشت و نه ۵۳۵
- ارتباط بخش‌های نه و ده ۵۳۷
- ارتباط بخش‌های ده و یازده ۵۴۰
- درس سی و دوم: بررسی دیدگاه مستشرقان در موضوع ساختار سور قرآن کریم (۳) ۵۴۷
- کاربرد صنعت قلب و تقارن در سوره مائده ۵۴۹
۱. صنعت قلب و تقارن در سطح جمله ۵۴۹
۲. صنعت قلب و تقارن در سطح بخش ۵۵۰
۳. صنعت قلب و تقارن در سطح بخش‌های همجوار ۵۵۱
۴. صنعت قلب و تقارن در سطح کلان سوره ۵۵۲
۵. شاهد واژگانی برای صنعت قلب در ساختار کلان ۵۵۴
۶. تقارن بین بخش‌های پنج و شش ۵۵۴
۷. تقارن بخش‌های چهار و هفت ۵۵۴
۸. تقارن بخش‌های سه و هشت ۵۵۶

۵۵۷ _____ ۹. تقارن بخش‌های دو و نُه

۵۶۰ _____ ۱۰. تقارن بخش‌های یک و ده

۵۶۴ _____ ۱۱. تقارن بخش یازدهم با بخش‌های دو و نُه

۵۶۶ _____ نکات پایانی

۵۷۱ _____ کتابنامه

مقدمه

کتابی که پیش رو دارید، حاصل تدریس درس «قرآن و مستشرقان» در مقطع کارشناسی ارشد در بخش آموزش مجازی دانشگاه بین‌المللی المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است. این برنامه در قالب ۳۲ درس سی دقیقه‌ای برای دانشجویان کارشناسی ارشد در رشته علوم قرآن و حدیث آن دانشگاه تنظیم شده است.

پس از ارائه این دروس به صورت شفاهی، نگارنده آن‌ها را به صورت نوشتاری درآورده و سپس بخش‌های اهداف آموزشی، چکیده، نتیجه و جمع‌بندی و پرسش‌ها را بدان افزوده تا این‌که به صورت اثر حاضر درآمده است. باید اذعان نمود که جامعه المصطفی العالمية صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در سال‌های اخیر در قرار دادن دروس مربوط به قرآن‌پژوهی خاورشناسان در برنامه‌های درسی پیشگام بوده و از این جهت تلاش برنامه‌ریزان آموزشی این نهاد آموزش عالی در خور ستایش و قدردانی است.

توجه مدرّسان محترم و دانشجویان و خوانندگان ارجمند را به چند نکته جلب می‌کنم: نکته نخست: عنوان «قرآن و مستشرقان» عنوانی بسیار پرمناز از مباحث کوچک و بزرگی است که تاریخی طولانی از کوشش‌ها و تلاش‌های دانشمندان و نویسندگان غربی با انگیزه‌های مختلف را شامل می‌شود. بی‌شک هیچ‌گاه نباید انتظار داشت که بتوان همه این مباحث را در یک درس دو واحدی عرضه کرد و حتی با عناوین مباحث مربوط نیز آشنا شد. از این رو، هر مؤلف یا مدرّسی ناچار باید به گزینش مهم‌ترین مباحث روی آورد. نگارنده تلاش کرده تا پس از بیان کلیات مربوط به این

درس، مهم‌ترین مباحثی را که در دهه‌های اخیر در حوزه قرآن‌پژوهی خاورشناسان مطرح شده و چالش‌هایی را در حوزه مطالعات اسلامی و قرآنی ایجاد کرده، برگزیده و در این کتاب گرد آورده است. این مباحث عبارتند از: تاریخ متن قرآن کریم، وحی قرآنی، مصادر و منابع قرآن و ساختار قرآن کریم. توضیح آن‌که: در دهه‌های اخیر تاریخ نگارش و تدوین متن قرآن با رویکرد شگاکانه برخی از خاورشناسان روبه‌رو شده و قرآن را محصول دو سده پس از ظهور اسلام دانسته‌اند؛ یعنی نظریه‌هایی که در مورد وحی کتاب مقدس یهودی و مسیحی در غرب رایج بوده، تلاش شده در مورد وحی قرآنی نیز انطباق داده شود؛ بخش‌های مهم و اساسی قرآن را اقتباسی صرف از مطالب ادیان گذشته شمرده و ادعا شده که پیامبر ﷺ در این اقتباس دچار اشتباه نیز شده است! و حتی قرآن و به‌ویژه سوره‌های بلند آن را حاوی مطالب مشوّش و موضوعات پراکنده دانسته‌اند. از این رو، نگارنده در این کتاب به این موضوعات اساسی و چالش‌برانگیز پرداخته است.

از آنجا که این درس در سطح تحصیلات تکمیلی عرضه می‌شود، انتظار می‌رود استاد محترمی که مسئولیت ارائه این درس را بر عهده می‌گیرد، موضوعاتی را که در این کتاب مطرح نشده، به عنوان تحقیق درسی بر عهده دانشجویان قرار دهد تا آنها با دیگر موضوعات این حوزه مطالعاتی هم تا حدودی آشنا شوند.

نکته دوم: نگارنده ادعا ندارد همه مباحثی که در ۳۲ درس این کتاب آمده، حاصل پژوهش خود اوست، بلکه با توجه به این‌که این نوشتار در قالب کتابی درسی و آموزشی تنظیم شده، در برخی از دروس از تحقیقات و نوشته‌هایی که قبلاً در قالب مقالات علمی توسط دانشمندان غربی، اعم از مسلمان و غیرمسلمان منتشر گردیده، با ذکر منبع استفاده شده است. به طور ویژه باید از سه مقاله از سه دانشمند غربی نام برد که در این کتاب از آنها بهره کامل برده شده است: اول، «پژوهش‌های قرآنی پس از

دوره روشنگری در غرب»^۱ نوشته مارکو شولر^۲، خاورشناس معاصر آلمانی است که در *دایرةالمعارف قرآن لایدن* به چاپ رسیده و سیر تاریخی قرآن پژوهی غربی در دو سده اخیر را مورد بررسی قرار داده است. دوم، مقاله «جمع و تدوین قرآن: بازنگری در دیدگاه‌های غربی در پرتو تحولات جدید روش‌شناختی» نوشته هارالد موتسکی است که در آن بحثی نسبتاً جامع در تاریخ جمع و تدوین قرآن کریم و بیان دیدگاه قرآن‌پژوهان غربی آمده است. سوم، مقاله «دستان باز؛ قرائتی دوباره از سوره مائده، نوشته نیل رایبسون است که نظم معکوس در سوره مائده» را مطرح کرده است. این سه مقاله با توضیح و تبیین بیشتر توسط نگارنده در این کتاب استفاده شده است. برخی از مباحث نیز حاصل پژوهش‌های نویسنده و دربردارنده دیدگاه‌های اوست. مباحث مربوط به وحی، مصادر قرآن و نفی ادعای خطای تاریخی در قرآن از این دست است.

نکته سوم: ادبیات حاکم بر این کتاب، با آنچه قبلاً در برخی از کتاب‌های مشابه آمده، متفاوت است. نگارنده بر آن است که در نوشته‌های علمی و آکادمیک باید به دیدگاه‌های کسانی که مانند ما نمی‌اندیشند، احترام گذاشت و با حفظ احترام به همه صاحبان نظر و اثر، به بیان و تبیین و نقد و بررسی اندیشه آنها پرداخت. سوگمندان در برخی از نوشته‌های رسمی سال‌های اخیر، بدون آن‌که به تبیین و تشریح اندیشه‌های خاورشناسان پرداخته شود، با پیش‌فرض‌های کلیشه‌ای که بسیاری از آنها دارای خاستگاه‌های سیاسی یا تعصبات مذهبی هستند، با این اندیشه‌ها برخورد شده است. باید پذیرفت که خاورشناسان هم مانند همه صاحبان فکر و قلم دارای اندیشه‌های صواب و ناصواب هستند که باید با نقد و بررسی آنها، جویندگان دانش و

^۱. Post-Enlightenment: Academic Study of the Qur'an.

^۲. Marco Scholler.

بینش را به گزینش راه صحیح‌تر کمک کرد. هیچ‌گاه نباید فراموش کنیم که ما خود را پیرو قرآنی می‌دانیم که می‌گوید: ﴿... فَبَشِّرْ عِبَادِ * الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ﴾ (زمر، آیه ۱۷ - ۱۸). بنابراین، در وهله نخست باید بتوانیم قول دیگران را به درستی استماع کنیم تا در وهله بعد، به گزینش و پیروی بهترین‌هایش توفیق یابیم. به عنوان یک مدرّس، باید ابتدا این زمینه را فراهم کنیم تا دانش‌پژوهان ارجمند با اقوال خاورشناسان، آن‌گونه که هست، به خوبی آشنا شوند و سپس به بیان نقدها و دیدگاه‌های خود پردازیم.

نکته چهارم: به یاد داشته باشیم که کلاس درس، به‌ویژه در سطح تحصیلات تکمیلی، جای بیان و تبلیغ اعتقادات نیست؛ بلکه باید ادعاهای خود را همراه با بیان شواهد و ادله، مستدلّ و مستند سازیم.

همان‌طور که در ضمن یکی از دروس همین کتاب آورده‌ایم، پژوهش‌های غربیان در دهه‌های اخیر به صورت علمی و روشمند صورت گرفته و می‌گیرد. از این رو، چنانچه نقدی به محتوای این پژوهش‌ها داریم، ما نیز باید به صورت کاملاً علمی و روشمند به رد ادعاهای آنها و اثبات ادعاهای خودمان پردازیم. اما در هر صورت، لازم است با ادبیاتی اخلاق‌مدار با مخالفان اندیشه‌ها و اعتقاداتمان سخن بگوییم. بنابراین، ادبیات ما در این‌گونه مباحث که پای اندیشه‌های دیگران در میان است، باید دو ویژگی عمده داشته باشد: ۱. ادبیاتی علمی باشد؛ ۲. ادبیاتی اخلاقی باشد.

نکته پنجم: برخی از نویسندگانی که در حوزه «قرآن و مستشرقان» یا «اسلام‌پژوهی غربیان» به نگارش کتب و مقالات پرداخته‌اند، ضمن آن که سعی‌شان را مشکور می‌دانیم، با هیچ‌یک از زبان‌های اروپایی‌آشنایی کافی نداشته‌اند. از این رو، ناچار شده‌اند با اندیشه‌های غربی از راه ترجمه‌های فارسی یا عربی آشنا شوند. پیداست که با این روش نه می‌توان با این اندیشه‌ها به خوبی آشنا شد و نه می‌توان آنها را به درستی

نقد کرد. مطالعه آثار غربیان از طریق ترجمه‌ها حتی چنان نامیمون بوده که برخی از نویسندگان محترم، یک خاورشناس را در قالب چند خاورشناس معرفی کرده‌اند، گویی که چند نفر هستند! علت این اشتباه فاحش آن بوده که نام آن خاورشناس در کتب مختلف فارسی و عربی به صورت‌های متفاوت نوشته شده است! نگارنده به دانشجویان عزیز توصیه اکید دارد که در یادگیری زبان‌های غربی، به ویژه زبان‌هایی که بیشترین آثار در حوزه قرآن‌پژوهی را دارند، مانند زبان‌های انگلیسی و آلمانی، بسیار کوشا باشند تا بتوانند خودشان به صورت مستقیم به آثار خاورشناسان مراجعه کنند و در نتیجه بتوانند فهمی درست از آنها داشته باشند.

لازم می‌دانم از همه کسانی که در نشر این اثر مساعدت فرموده‌اند به ویژه مسئول محترم انتشارات المصطفی عَلَيْهِ السَّلَام جناب آقای قاسمی تشکر کنم؛ همچنین مایلیم این اثر را تقدیم کنم به روح پرفتوح حضرت فاطمه معصومه عَلَيْهَا السَّلَام که پیش از دو دهه توفیق همجواری مرقد مطهرش را داشته‌ام.

در پایان، نگارنده از استادانی که کتاب را تدریس می‌کنند و دانشجویان خوانندگان عزیز که به مطالعه آن می‌پردازند، درخواست می‌کند تا دیدگاه‌های اصلاحی خویش را از او دریغ نورزند. نگارنده نیز متعهد می‌شود که همه نقد و نظرهای آن عزیزان را بر دیده سپاس نهد و خداوند را بر این لطفی که ناقدان محترم نسبت به او روا می‌دارند، شاکر باشد.

وما توفیق الا بالله و علیه التکلان

محمد کاظم شاکر

۱۰ تیرماه ۱۳۹۹ هجری خورشیدی